

6. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 22 жовтня 2022 року № 173дп-22. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/10/12/3229>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-98>

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВИКЛИКИ

Тарасюк Сергій Миколайович

*доктор філософії, доцент кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Основою в побудові сучасної України та правовладного суспільства має бути пріоритет прав та свобод людини, за умов поваги прав будь-якої людини, їх охорони та гарантування, що дає можливість гідному існуванню людини, сприяє взаєморозумінню та належним стосункам як з іншими носіями прав, так і державою в особі її представників, забезпечує особу від держави, визначає межі втручання держави в суспільні відносини, виступає засобом захисту у випадках невинуватого втручання. Фактично можна сказати, що права людини тісно пов'язані з суспільними відносинами, є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх діяльності та вчинків, запобігання суперечностям та конфліктним ситуаціям. За своєю сутністю вони нормативно формулюють ті умови і способи життєдіяльності людей, які є об'єктивно необхідними для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства та держави.

Ми погоджуємося з В. М. Маркеловою, що права і свободи людини за своєю суттю нормативно передбачають саме такі умови і способи життєдіяльності індивіда, які вважаються об'єктивно необхідними для забезпечення його нормального функціонування та можливості користування найважливішими благами. Права людини постають фундаментом взаємовідносин особистості та держави, визначають межі державної влади та цілі державної політики [1, с. 13, 14]. К. А. Бабенко з цього приводу наголошує, що забезпечення прав і свобод людини є однією з головних прерогатив існування держави як такої. У разі нехтування такими прерогативами держава втрачатиме легітимність, свій авторитет і врешті-решт позбавляється будь-яких підстав для свого існування [2].

Таким чином, суб'єктом, який наділений першочерговим зобов'язанням поважати, захищати, гарантувати права і свободи людини, є держава. Виконання цих зобов'язань є основоположним для забезпечення належного правопорядку та правової стабільності, а також є запорукою демократичного розвитку суспільства.

Повага до прав і свобод людини виявляється у тому, що держава та її органи повинні утриматися від застосування будь-яких заходів неправомірного втручання в реалізацію прав особи. Передусім таке твердження означає, що держава має забезпечити невтручання в права людини, окрім випадків, передбачених законодавством, і лише за умов виправдання цих дій та забезпечення необхідного захисту суспільних інтересів чи національної безпеки. Владні суб'єкти зобов'язані уникати дій, що можуть негативно вплинути на реалізацію людиною своїх прав і свобод.

Захист прав і свобод людини передбачає виконання державою активних дій, які будуть запобігати будь-яким порушенням таких прав і свобод як з боку інших осіб, так і з боку державних органів. Це означає, що держава має створити ефективні правові інструменти, інституційні механізми і систему правосуддя, що дозволить попереджати та протидіяти порушенням прав людини. Ключовими заходами захисту прав особи є забезпечення ефективного правосуддя, встановлення механізмів відповідальності за порушення прав та здійснення належного контролю.

Гарантування прав і свобод людини передбачає створення правових умов, які забезпечать захист прав людини від можливих порушень, передусім це запровадження законодавчих гарантій, що чітко визначають права і засоби їх захисту, а також упровадження ефективних механізмів для забезпечення дотримання цих прав. Ключову роль у реалізації зазначених гарантій відіграють правозастосовні та судові органи, оскільки вони здійснюють контроль за дотриманням законності під час реалізації прав і свобод людини, а також запобігають їхньому порушенню завдяки правозахисній практиці.

Н. А. Загребельна, досліджуючи питання прав і свобод людини, слушно зауважила, що виконання державою вищезазначених обов'язків залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема: природи самих прав; сфери суспільних відносин, у якій вони реалізуються; статусу суб'єктів-носіїв прав; ставлення держави до значущості соціальних та індивідуальних потреб, що відображається в правах; розуміння і поваги державою ідеї прав людини. Це підкреслює важливість державної ролі у сфері забезпечення прав людини [3, с. 27].

Доречно зауважити, що переломні етапи розвитку держави, як це спостерігається сьогодні, відбиваються на питаннях прав та свобод

людини і є особливо актуальними. Військова агресія Російської Федерації проти України демонструє систематичне нехтування та зневажливе ставлення до фундаментальних прав і свобод людини. Війна наочно ілюструє, що права людини можуть використовувати як засіб боротьби за справедливість, так і об'єкт маніпуляцій для реалізації агресивної ідеології. Прикладом, Російська Федерація концепцію прав і свобод використовує у якості інструмента пропаганди, грубо порушуючи при цьому права як власних громадян, так й громадян іншої країни. Такі дії призвели до виключення Росії з Ради Європи та позбавлення статусу договірної сторони Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) підтвердив дане виключення, і внаслідок цього Росія відмовилася від виконання рішень ЄСПЛ, винесених після березня 2022 р. [4]. Зазначені дії Росії демонструють явне нехтування міжнародними правовими нормами, а це, у свою чергу, підриває довіру до міжнародної системи захисту прав людини. Як зазначила О. Яновська, дії Росії вказують не лише на відмову від виконання своїх міжнародних зобов'язань, а й на повернення влади країни до практики незаконних затримань, катувань, відсутності гарантій на справедливий суд, права на життя та захист права власності [5].

Україна під час війни теж зазнала випробувань на міцність демократичних засад й прав людини, що стають дедалі вразливіші. Водночас такі складні часи, за яких виникає спокуса відмовитися від обов'язку забезпечувати права людини задля досягнення інших цілей, прикладом національної безпеки, доводять, що держава не має відступати від обов'язку захищати та гарантувати права людини, дотримуватися основоположних прав і свобод. З цього приводу М. В. Корнієнко слушно зазначає, що воєнний стан не може бути виправданням для відмови від виконання державою своїх обов'язків забезпечувати права людини [6, с. 29].

Слід звернути увагу, що одним з найбільш критичних етапів взаємодії людини з органами державної влади, під час якого права людини можуть бути обмежені чи порушені, вважається кримінальне провадження. Під час його здійснення права та свободи людини повинні не лише формально проголошуватися, а й забезпечуватися в слідчій та судовій практиці за допомогою створення та дотримання дієвих механізмів захисту і реальних умов для їх упровадження. Вважаємо, що такі конституційні права людини, як право на повагу гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, а також право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, є фундаментальними елементами правової системи, що відіграють особливо важливу роль у кримінальному провадженні.

Забезпечення цих прав спрямоване на підтримання балансу між ефективним кримінальним правосуддям і захистом прав особи.

Вищезазначені права мають свою специфіку, оскільки, з одного боку, вони встановлюють межі дій для органів досудового розслідування та суду, а з іншого – забезпечують можливість особи активно захищати власні інтереси. У контексті кримінального процесуального законодавства їх забезпечення покликане обмежити вплив державного примусу, запобігти свавілля з боку правоохоронних органів та встановити чіткі норми використання примусових заходів. Водночас недотримання вищезазначених прав людини серйозно відображається на кримінальному провадженні, по-перше, створюється загроза домінування грубої сили, тобто коли повністю ігноруються правові норми, що призводить до правового нігілізму та деградації провадження; по-друге, підринається довіра громадян до владних суб'єктів, що, у свою чергу, породжує протистояння, конфліктні ситуації між сторонами кримінального провадження.

Такими чином, держава, в особі органів розслідування, прокуратури, суду, навіть під час війни або інших екстремальних умов, зобов'язана забезпечити баланс між необхідністю гарантування національної безпеки, територіальної цілісності та дотриманням прав людини. Зазначене доводить необхідність удосконалення правових механізмів з метою гарантування ефективного захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема їх трансформацію, відповідно до нових умов та викликів. Під час таких перетворень важливо доповнювати зміст конституційних прав, розширювати їх обсяг та створювати нові гарантії, які дозволять ефективно реалізовувати ці права в кримінальному провадженні навіть за надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Маркелова В. М. Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика : дис. ... д-ра філософії. Ірпінь, 2024. 285 с.

2. Бабенко К. А. Права людини як об'єкт конституційного захисту. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/256-prava-lyudini-yak-ob-ekt-konstitutsijnogo-zakhistu.html>

3. Загребельна Н. А. Аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 27–30.

4. Російська Федерація перестала бути учасницею Європейської конвенції про права людини. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/09/16/7146907/>

5. Яновська О. Росія вийшла з Ради Європи. URL: <https://www.facebook.com/100017371625247/posts/1029294747659570/?sfnsn=mo>

6. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-99>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Чеботарьова Поліна Володимирівна

студентка 4 курсу

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Безперечно 2022 рік став переломним, який прикув увагу суспільства на тогочасний головний виклик – воєнні дії та рішення, які приймалися стосовно великої війни. До роботи правоохоронної системи додалось розслідування правопорушень, які відносять до воєнних злочинів: знищенням майна, вбивствами, катуваннями, викраденнями, нанесенням тілесних ушкоджень, насильством – що зумовило віднесення такого достатньо масового явища як домашнє насильство на другий план. Незважаючи на те що фокус уваги і був зміщений саме на війну, але треба мати на увазі, що і «цивільні проблеми» залишились. Відповідно виникають питання – чи зменшилась кількість випадків вчинення домашнього насильства порівняно з роками до великої війни; чи є наразі тенденція, що постраждалі стали менше звертатися по допомогу та взагалі який стан має наразі проблема домашнього насильства.

Перед наданням відповідей на раніше зазначені запитання варто зазначити, що є домашнім насильством. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це дія сексуального, економічного, фізичного та психологічного насильства [1]. Такі дії вчиняються у сім'ях або в місцях, де проживають родини, а також між чоловіком та жінкою, які перебували або перебувають у подружніх стосунках, або між іншими людьми, які мешкають спільно як одна сім'я, але не мають відносин,